

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ВНЗ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТУВАННЯ

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти визначаються, перш за все, її абсолютною пріоритетністю та, відповідно, широкою демократизацією, що, з одного боку, сприяє збільшенню кількості фахівців для різних галузей національної економіки країни, з іншого, на жаль, – часто не забезпечує гідний рівень їх підготовки, оскільки високі темпи розширення номенклатури спеціальностей, зміни в навчальних планах та програмах, скорочення часу аудиторної роботи та інші чинники негативно позначаються на якості результатів навчання. Водночас спостерігається неповна відповідність між класично визначеними закономірностями навчання [5, 7] та забезпеченням їх реалізації в навчальному процесі багатьох ВНЗ, що також є однією з причин зниження якості підготовки фахівців і прямо впливає з визначеної вище невідповідності. Так, реальна практика підготовки майбутніх фахівців, зокрема економістів (котрі в майбутньому забезпечуватимуть функціонування національної економіки як однієї з найважливіших сфер суспільного життя), має ґрунтуватися на таких провідних закономірностях дидактики, як *обумовленість процесу навчання потребою суспільства у всебічно гармонійно розвинених особистостях, здатних брати активну участь у виробничому, науковому, соціальному і культурному процесах, а також зв'язок процесу навчання з процесами освіти, виховання й розвитку*, що є складовими цілісного педагогічного процесу. Це є вкрай важливим, оскільки саме закономірності навчання, як необхідні, об'єктивно існуючі та істотні зв'язки між дидактичними явищами та процесами, віддзеркалюють сукупність відносин між змістом, умовами та результатами навчання. Отже, нехтування цими зв'язками є шкідливим саме для результатів навчання та, відповідно, потреб суспільства, зазначених вище.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначення закономірностей навчання є постійним предметом досліджень учених-педагогів, зокрема значний внесок у розробку цього питання зроблено Ю. Бабанським, В. Бондарем, М. Даніловим, І. Ісаєвим, І. Лернером, І. Підласим, В. Помагайбою, М. Скаткіним, В. Сластьоніним, Є. Шияновим та ін. Питанням удосконалення змісту й форм навчання майбутніх економістів у вищих навчальних закладах присвячені наукові праці Ф. Зинов'єва, М. Коляди, В. Стасюк, В. Стрельнікова тощо. Використання сучасних педагогічних технологій у навчально-виховному процесі розглянуто в наукових працях В. Віленського, А. Нісімчука, О. Падалки, П. Образцова, О. Шпака тощо. Застосування проектної технології в навчально-виховному процесі досліджувалося О. Безпалько, І. Колесниковою, О. Пехотою, В. Сидоренком, С. Сисоевою та ін. Проте питання щодо забезпечення реалізації основних дидактичних закономірностей під час підготовки майбутніх економістів засобами проектної технології навчання залишається відкритим, що обумовило мету роботи.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження можливостей реалізації основних закономірностей навчання в процесі підготовки майбутніх економістів у ВНЗ засобами проектування.

Виклад основного матеріалу. В якості провідної педагогічної технології нами було обрано проектну, формою реалізації якої є проектування майбутніми економістами змісту і способів здійснення фахової діяльності в процесі виконання комплексу проектних і проблемних завдань професійного змісту з різних дисциплін циклів загальноекономічної та професійної підготовки, що в сукупності утворили «Банк фахових економічних проектних завдань» [3]. Вибір саме проектної технології був обумовлений необхідністю забезпечення другої зазначеної вище закономірності: вона дозволяє повністю реалізувати цілісність навчання, виховання й розвитку в процесі підготовки майбутніх економістів (яка за традиційних форм навчання складається, здебільшого, з вивчення й відтворення студентами певного обсягу інформації, формування окремих ізольованих практичних умінь та проведення низки формальних заходів в якості виховної роботи). Навчальний потенціал застосування проектної технології у процесі підготовки майбутніх економістів (при виконанні ними проектних завдань фахового змісту) полягає в тому, що проектна діяльність активізує множину різнорівневих, міжпредметних і надпредметних знань, створюючи з них цілісний образ фахової діяльності в майбутніх економістів, готуючи їх до виконання інтегрованих фахових функцій і реалізуючи тим самим системний підхід до фахової підготовки.

Виховна складова підготовки забезпечується завдяки формуванню єдності фахової свідомості та особистісної самосвідомості майбутніх економістів шляхом активного самостійного засвоєння змісту фахової діяльності (усвідомленого як особистісно необхідне та цінне) у процесі навчання засобами проектування. Проектна технологія містить також значно більші можливості розвивального характеру порівняно з традиційним репродуктивним типом навчання: діяльність студентів при її використанні має творчий характер, бо в основу розробки проектів покладено конкретні проблеми, взяті з практики фахової діяльності. Із цього прямо випливають стратегія й логіка процесу засвоєння майбутніми економістами змісту освіти, які дозволяють визначити використовуваний тип навчання як проблемний. Його основна функція – «...обеспечение процессов усвоения учащимися опыта творческой деятельности, преимущественного развития у каждого из них мышления и воображения как важнейших компонентов когнитивной сферы личности человека. Проблемный тип обучения имеет большой потенциал и для развития аффективной, потребностно-мотивационной и социально-психологической сфер личности ученика при условии использования учителем групповой формы организации учебной работы» [4, с. 194].

Усе зазначене вище реалізується при використанні проектної технології для засвоєння майбутніми економістами змісту і способів виконання фахової діяльності у процесі її проектування, що забезпечує зв'язок процесу навчання з процесами освіти, виховання й розвитку, тобто цілісність педагогічного процесу (за умови системно організованої постійної роботи студентів із проектування фахової діяльності на матеріалі різних економічних дисциплін).

Реалізація цілісності навчальних, виховних та розвивальних цілей підготовки майбутніх економістів яскраво простежується на прикладі застосування ділової гри з дисципліни «Менеджмент» (складовими якої є ряд завдань проектного змісту) на тему: «Працевлаштування на первинну економічну посаду». Це досягається завдяки наявності значної кількості міжпредметних зв'язків, індивідуальній спрямованості завдань та їх наближеності до фахової реальності, а також самостійному проектуванню змісту власних дій в особистісно значущій фаховій ситуації. Прикладною метою застосування гри є *формування практичних умінь успішного працевлаштування* випускників економічних ВНЗ шляхом попереднього проектування цього процесу з визначенням і розв'язанням реальних труднощів та водночас – засвоєння змісту ряду фахових завдань, що є складовими *організаційно-управлінської функції* економістів. Як фактична база для розробки матеріалів ділової гри обрано одне з підприємств виробничої практики – машинобудівний завод, реальні дані якого використовуються у грі. Завдання, що ставляться перед студентами стосовно проектування ними елементів ділової гри (згідно з ролями), передбачають: засвоєння знань про зміст, вимоги та порядок здійснення процесу відбору персоналу на конкретну економічну посаду; оволодіння практичними прийомами проведення інтерв'ю (або ефективної самопрезентації) під час відбіркової співбесіди; ознайомлення з посадовими обов'язками на конкретному робочому місці економіста машинобудівного заводу (інформативна підготовка до виробничої практики); усвідомлення переліку необхідних фахових знань, умінь та професійно важливих якостей. Важливим для забезпечення єдності навчальних, виховних та розвивальних цілей ми вважаємо те, що використання ділової гри забезпечує узагальнення й інтеграцію фахових знань і вмінь на високому міжпредметному рівні, оскільки її комплексний характер базується на матеріалі різних дисциплін (зокрема «Менеджмент», «Економічний аналіз», «Економіка підприємства» та ін.), а характерний для гри високий рівень емоційного напруження сприяє міцному запам'ятовуванню фахової інформації, отриманої під час гри.

У грі мають брати участь: студенти (вся група), викладач-консультант, керівник виробничої практики від ВНЗ, запрошені – досвідчені викладачі економічних кафедр. На підготовчому етапі зі студентів групи обирається керівник проекту – заступник директора підприємства з роботи з персоналом, якому доручається на базі установчих документів заводу спроектувати загальну характеристику підприємства та розробити на основі реальної фінансово-економічної звітності базового підприємства кілька варіантів практичних професійних завдань, що будуть запропоновані претендентам на вакантні посади під час співбесіди з метою виявлення їхнього фахового рівня. Інші студенти за особистим вибором розбиваються на 5-7 підгруп по 4 особи в кожній, в яких розподіляють між собою ролі керівника підрозділу (відділу), де є вакантна економічна посада (1 особа); інспектора відділу з роботи з персоналом (1 особа); конкуруючих претендентів на вакансію економіста конкретного підрозділу заводу (2 особи). Студенти, що виконують ролі адміністративних працівників заводу, спільно розробляють проекти Положень про роботу цеху (відділу), які надалі використовуються для надання інформації від роботодавця претендентам на посаду під час співбесіди; формулюють вимоги до них, перелік функцій,

посадових обов'язків, робочих контактів, вимоги щодо професійно важливих якостей, а також питання для співбесіди з боку роботодавця. При цьому вони мають спиратися на реальну документацію заводу (статут, колективний договір, правила прийому на роботу, посадові інструкції). Студенти, що виконують ролі претендентів на вакантні посади, розробляють особисті резюме, готують проекти самопрезентації на співбесіді як потенційні перспективні працівники підприємства, формулюють перелік питань щодо вимог, характеру та перспектив роботи на посаді економіста, спираючись на розроблені заздалегідь професіограми первинних економічних посад, наявні фахові знання, рекомендовані джерела інформації.

Під час ігрового етапу керівник проекту від групи (заступник директора підприємства з роботи з персоналом) представляє аудиторії загальну характеристику підприємства, спроектовану ним за результатами вивчення документів, наданих базовим підприємством, оголошує наявну кадрову ситуацію стосовно економічних вакансій. У робочих малих групах інспектори з роботи з персоналом та керівники підрозділів вивчають надані претендентами резюме та проводять співбесіду з кандидатами згідно з розробленим проектом опитувальника, пропонують претендентам типові для вакантних посад фахові завдання й оцінюють запропоновані способи їх вирішення. Після цього проводиться обмін представників адміністрації думками щодо ступеня фахової підготовленості кожного претендента на посаду, його відповідності вимогам роботи, виявлених професійно важливих якостей (зокрема зібраності, уважності, упевненості, самовладання, креативності, готовності до розв'язання неочікуваних завдань), поведінки під час співбесіди, умінь змістовно і позитивно презентувати себе як фахівця та особистість. Формуються попередні оцінки кандидатів на вакантні посади. Потім проводиться нарада адміністрації у складі заступника директора підприємства з роботи з персоналом (керівник проекту від студентів), інспекторів із персоналу, керівників підрозділів, де виробляється єдина думка про кожного претендента, здійснюється їх вибір і укладання робочих контрактів (вибрані фахівці проектують у ньому умови своєї майбутньої праці).

Під час завершального етапу викладач-консультант спільно з керівником виробничої практики від ВНЗ мають підвести загальні підсумки проведення ділової гри. Разом зі студентами проводиться спільна рефлексія процесу підготовки до гри та її здійснення (аналіз проблем, помилок і труднощів, успіхів та досягнень, індивідуальних та колективних внесків у розробку проектних завдань) [3, с. 36-40].

Використання проектної технології в процесі підготовки майбутніх економістів дозволяє реалізувати й інші закономірності навчання, зокрема *залежність його перебігу й результатів від навчальних можливостей студентів, зовнішніх умов навчання*, а також забезпечує гармонійне поєднання процесів викладання та учіння. Це обумовлюється тим, що в процесі проектування фахових завдань студентам, по-перше, надається можливість особистісного вибору напрямів і засобів проектування змісту і способів здійснення майбутньої фахової діяльності й саморозвитку, а по-друге, – створено умови для активного засвоєння майбутніми економістами фахових цінностей шляхом самостійного виконання фахових завдань і дій у процесі їх проектування. У результаті в майбутніх економістів формуються вміння: аналізувати умови праці й вимоги професійного середовища та розробляти згідно з ними перелік і зміст типових (базових) фахових завдань; проектувати алгоритми розв'язання поставлених фахових завдань та відповідні способи діяльності; розробляти проекти своїх дій у запропонованих фахових ситуаціях; узгоджувати свої дії з діями інших під час розробки та реалізації проектів (усвідомлювати єдність індивідуальних і колективних форм їх виконання). Усе це сприяє реалізації зазначених вище дидактичних закономірностей.

Важливими закономірностями здійснення навчального процесу є також детермінованість його змісту цілями навчання, що прямо впливають із вимог соціального замовлення та визначають методи і форми організації навчання. Перехід до науково-інформаційного типу виробництва вимагає наявності високорозвинених, усебічно освічених, конкурентоспроможних фахівців економічного профілю, які володіють глибокими теоретичними знаннями, широкою практичною підготовкою до майбутньої фахової діяльності й високим *творчим потенціалом*, що дозволяє постійно засвоювати нові духовні цінності суспільства, зокрема професійні, й підвищувати свою кваліфікацію. Відповідно, розробляючи навчально-методичні матеріали для підготовки майбутніх економістів із використанням проектної технології, ми орієнтувалися на *методи активного навчання* і *творчі форми* роботи студентів: самостійну розробку і презентацію *міні-проектів* у робочих малих групах; *ділові ігри* (проектування студентами змісту типових фахових дій відповідно до ігрових ролей, функцій і завдань із наступним використанням

спроєктованих матеріалів під час ділової гри); *ситуаційний аналіз* (проектування способів розв'язання проблемних фахових ситуацій) та *імітаційне моделювання* (розробка моделей конкретних фахових процесів); дискусії з проблемних фахових питань; написання професійно орієнтованих творів-роздумів та аналітичних творів; розробки професіограм, кар'єрограм економістів, життєвих та фахових стратегій; моделей, планів і програм фахової діяльності; концепцій фахового самовдосконалення. У процесі використання зазначених методів і форм навчання відбувається формування фахових умінь майбутніх економістів на основі глибокого закріплення різноманітних фахових знань у процесі їх творчого застосування. Саме тому запропонований підхід до формування фахових умінь є ефективним завдяки комбінуванню методів активного навчання з проектною технологією, рефлексією особистісного змісту і цілей фахового навчання і майбутньої діяльності та методами і прийомами самовиховання (в аспекті здійснення фахового саморозвитку) та забезпечує підготовку майбутніх економістів, результати якої відповідають зазначеним вище вимогам соціального замовлення.

Прикладом такого комбінування може бути розробка студентами в малих групах («проектних командах») проекту інвестиційного бізнес-плану за матеріалами дисциплін «Економіка і організація інноваційної діяльності», «Економіка і організація діяльності фірми», яка передбачає проектування розділів *бізнес-плану, створення промислового підприємства* з наступним їх зведенням у цілісний проект. Проект стосується будівництва заводу облицювальних матеріалів. На підготовчому («домашньому») етапі студенти проектують алгоритми дій, необхідних для виконання завдань із проектування кожного розділу інвестиційного бізнес-плану, та виконують їх, аргументуючи свої проектні рішення аналітичними розрахунками, таблицями, графіками, діаграмами. На «робочому» етапі, що реалізується на практичному занятті з дисципліни «Економіка і організація інноваційної діяльності», проводяться ділові дискусії (кейс-стаді) щодо бачення з різних точок зору проблематики завдань, які розробляються «проектними командами», а також виявлення й урахування конкретних можливих чинників впливу, визначення альтернатив та вибору варіантів рішень. Базою для групової дискусії є проектні матеріали, розрахунки, пояснювальні записки, аналітичні таблиці, графіки, діаграми, інші документи. Обговорення варто завершити *практичною конференцією*, де керівники малих груп мають доповісти про результати розробки проектного завдання за обраним напрямом (розділом) бізнес-плану, представляючи їх через наочну демонстрацію роздавальних матеріалів, та відповісти на запитання керівника проекту, представника інвестора, викладачів економічних кафедр (експертів), охарактеризувати, обґрунтувати й захистити запропоновані групами проектні рішення. Загальну оцінку ефективності інвестиційного бізнес-плану у своїх доповідях мають надати головний керівник проекту і представник інвестора. «Рефлексивно-підсумковий» етап має містити аналіз і оцінку якості розробки розділів бізнес-плану окремими «проектними командами» та всього плану в цілому, ступеня досягнення поставленої мети, переваг і недоліків проектних розробок і рішень, індивідуальної і групової активності і внеску конкретних учасників [3, с. 186-188].

За результатами застосування проектної технології в процесі підготовки майбутніх економістів з урахуванням провідних закономірностей навчання відзначимо: значну активізацію пізнавальних процесів майбутніх економістів у сфері оволодіння професією шляхом проектування фахових завдань і дій, що в цілому сприяє самостійному й активному засвоєнню ними способів здійснення економічної діяльності; удосконалення знань майбутніх економістів щодо змісту і способів здійснення фахової діяльності; розширення та вдосконалення комплексу професійних умінь, необхідних для здійснення багатьох економічних функцій, завдяки проектуванню розв'язань реальних фахових завдань і алгоритму дій на робочих місцях економістів.

Висновки. Отримані позитивні результати свідчать про високий дидактичний потенціал проектної технології навчання та реальні можливості реалізації основних закономірностей навчання у процесі підготовки майбутніх економістів у ВНЗ за умови її використання.

Перспективи подальших досліджень. Подальші розвідки можуть бути пов'язані з пошуком специфічних закономірностей проектування фахової діяльності, розробкою цільової програми відповідної підготовки студентів та класифікації методів її реалізації.

Список використаних джерел

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. / А.М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Бондар В.І. Дидактика / В.І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.

3. Кошелева Н.Г. Педагогичні основи проектування фахової економічної діяльності: навч.-метод. посіб. / Н.Г. Кошелева. – Донецьк: ДонУЕП, 2009. – 241 с.
4. Кучерявый А.Г. Педагогика: личностно развивающие аспекты: монография / А.Г. Кучерявый. – Донецк: ДонНУ, 2010. – 465 с.
5. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности / И.Я. Лернер. – М., 1980. – 96 с.
6. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
7. Педагогика: учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / под ред. Ю.К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1983. – 608 с.
8. Сластенин В.А. Педагогика: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов ; под ред. В.А. Сластенина. – М.: Академия, 2004. – 576 с.
9. Стрельников В.Ю. Проектування професійно орієнтованої дидактичної системи підготовки бакалаврів економіки: [монографія] / В.Ю. Стрельников. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006. – 335 с.

Кошелева Н.Г.

Реалізація основних закономірностей навчання у процесі підготовки майбутніх економістів у ВНЗ засобами проектування

У статті розглянуто актуальну для сучасних економічних ВНЗ проблему забезпечення реалізації основних дидактичних закономірностей у процесі фахової підготовки майбутніх економістів. Доведено значний потенціал застосування проектної технології навчання для розв'язання цієї проблеми. Наведено відповідні приклади авторських навчально-методичних розробок, що підтверджують дієвість запропонованого варіанту розв'язання проблеми.

Ключові слова: закономірності навчання, фахова підготовка, майбутні економісти, проблемний тип навчання, проектна технологія навчання, проектування, фахова діяльність.

Кошелева Н.Г.

Реализация основных закономерностей обучения в процессе подготовки будущих экономистов в ВУЗе средствами проектирования

В статье рассмотрена актуальная для современных экономических ВУЗов проблема обеспечения реализации основных дидактических закономерностей в процессе профессиональной подготовки будущих экономистов. Доказан значительный потенциал применения проектной технологии обучения для решения данной проблемы. Приведены соответствующие примеры авторских учебно-методических разработок, которые подтверждают действенность предложенного варианта решения проблемы.

Ключевые слова: закономерности обучения, профессиональная подготовка, будущие экономисты, проблемный тип обучения, проектная технология обучения, проектирование, профессиональная деятельность.

N. Kosheleva

Realization of Main Regularities of Teaching in the Process of Future Economists Training at Higher Educational Establishments Through Projecting

The problem of guaranteeing the realization of main didactic regularities in the process of future economists' professional preparation which is urgent for Higher Educational Establishments nowadays is examined in the article. The great potential of usage of project teaching technologies for solving this problem is given. Appropriate examples of authors' educational-methodological works which prove functionality of the suggested variant of solving the problem.

Key words: regularities of teaching, future economists, professional training, problem type of teaching, project teaching technology, projecting, professional activity.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2010 р.